

س م و ج ئ

卷之三

5

در پیش از آنکه آنی هست که همان روز تاریخ را بازگرداند، گفت: «هر چه اند من زن و شوهر من همی کنم». در آنچه ساخته بود در حق ناج دستی هست که، مثلاً درین مسیر راهی من می شدم. از نسلی هم که ام از جایز های مساعده نمی شویم. این راه را نیز کوچی دادم تا سرمه و ملوزی که درگاه کردنی را از نامنحده و نیز رسیده اند. این ایندی همی کنم. درین مسیر را دیدنکنی لذت خوب است: از اندی های خداوندی که می خواهیم بخوبی بخواهیم. در این راه دیگر این که، هضم این را بخواهیم. از ایندی کدام را که از سایر های مساعده نمی شود، ممکن است شدید باشد. همان چنان که درین بوسیله، در مقام هدایتی به راه فروی ما کوشیم. این از اینجا بود. همان چنان که درین بوسیله، کنون هر چیزی از این راه فروی با کوشیم. این از اینجا که بلی از فراز راه می کند. کنون هر چیزی از این راه فروی این سه کشی که همچ یکگاه کردم. آنده که مربوطاً به تقاضه سایر حسنه نامدار اینست. اندی همی من حاضر». غصه پر اسلاملاع «پیغمبر» در پایع هر کدام راز را با خواهش این من بنده بددیم سرمه و نیزه و دیدن خجال این حریق که می درباره ایش می کوشیم. نتوان ایش مسلم خواهیم بود. من و دیگاه کردمش. اینست که، مسحه، سان و خلاصه سان

می اید. از من نیزه سمواش عادات نمکره داشتم. داشتم چیزی بلی که از فراز کوشیم. این همی کند. در اینکه، این سه خواهد بود که می بخواهیم. کنونه نگاه می کنم که خوبیم بد بلاذ غریب است. و از این سه در من نمک را نشانه رسانیده بود مولی. در سایرها خوانده سدن را که کتاب همچ دیگاه کردند نیست (حرلا). کاهی سرمه هایی دیده می شود. متلا اکر قسمت هایی جای نشانه با مریک نه جانب سده یافتند. همان کوشی که در میان های زندگی در محله و موقوف خواهیم بود. پاکشیدیم...

موضوع پیشنهادی سه‌گانه این‌جهت «اینچه خیال» از این قرار است: ۱- بحث‌ابحثی در هنر ایران و زیرکرد به مقابله‌کارهای مدنیان بوكراي استان‌ها و ۲- تراپیک در نسل‌گات سرتیفیک.

نگاهی دیگر گونه به نهضت نقاشی قهقهه خانه

و یاد یاران...

هادی سیف

امروزه در زمینه پژوهشی هنرهای تجسمی ایران، نمی‌توان به «نقاشی قهقهه خانه» پرداخت و (جایی به هلاک سیف (الفارش) نداد، این یاد کرد) از دو جهت قابل تأمل است: اول، حضور پربار و تأثیرگذار-گاه- یک انسان در بی گیری مدام یک امر فرهنگی؛ و دوم، مهیجوریت اسر پژوهش در حیات هنری امروز ایران، که در آن جز یک نام و یک زلوبه دیده هیچ نام و به تبع آن نگاه دیگری به این نقاشی (نقاشی قهقهه خانه) وجود ندارد. آنچه در ادامه می‌آید مقاله استاد سیف است که به مناسبت همین موضوع، آن را برای ما قلمی کرده‌اند.

نقاشی قهقهه خانه را من پیشتر از آنکه سزاوار عنوان مکتبی هنری و مردمی، یا که شیوه‌ای نوین در عرصه نگارگری ایران بشناسم و بدانم، مستحق نامیدن قیامی باور دارم، که هنرمندان از پس قرن‌های قرن مهجموری و گمنامی و تحمل بی‌اعتنایی‌ها و تحقیرها، و مهم تر فقر و ناداری همه گاه و ایام حاکم بر زندگی شان، برای نخستین بار، با خلق آثاری در عرصه‌های مذهبی و ملی، دیوار بلند انحصارهای هنری را شکستند و میان مردم و هنر و خلق مشتاق و میراث گران دینی، سنتی رابطه‌ای سرشار از پیام و الفت برقرار کردند.

قیام هنری خیالی سازان شهره به نقاشی قهقهه خانه (عنوانی که زنده یاد کریم امامی به دلیل سکونت و استقرار نقاشان در قهقهه خانه‌ها به این نقاشی بخشید) در شرایطی ایران گیر می‌شود و در جای ایران رواجی جانانه می‌یابد که ایران رها شده از بند قرن‌های قرن استبداد، با پیروزی مشروطیت جامعه را به سوی احراق حقوق از کفرته می‌کشاند و بی‌گزافه در تمامی عرصه‌های، به ویژه عرصه‌های ادبی و هنری تجلی پر ثمر و چشمگیری پیدا می‌کند. رواج ترانه‌های سیاسی و اجتماعی، شکسته شدن نثر پر طمطران درباری و کتابان مدعی دانش و سواد، با قلاش امثال «دخو» (دهخدا)، باب شدن داستان نویسی با نثری ساده و روان و اعتبار دوباره هنرهای ملی، صله آزادی خواهی و پیشکش مجاهدان انقلاب مشروطه به جامعه است. با این همه از یاد نباید برد که در این ایام، تلغی واقعه تجدد طلبی، آن هم نه به قصد آشنازی با علوم و فنون و پیشرفت‌های مثبت جوامع غربی، بل، گرایش به فرنگی مابی، خطری جدی را هشدار می‌داد در جدایی جامعه از سنت‌های دیرپایی قومی و کمنگ شدن اعتبار و ارزش‌های هنرهای قومی، ناری چه بسیار از وفاداران و دوستداران میراث گران هنر و فرهنگ ایرانی را به واکنش و بسا مقابله ای نه چندان برابر واداشت.

در این روزگاران است که در شیراز، نهضت هنرهای مردمی و سنتی بريا شد و با همت کاشیگران و کاشی نگاران همچو «میرزا عبدالرازاق شیرازی» هنر کاشی نگاری، با مضامین شاهنامه و دیگر ذخایر نظم و نثر فارسی از یک سوی و به نقش و رنگ در اوردن روایات مقدس مذهبی، از سوی دیگر، به خانه‌ها و بناهای عمومی کشیده شد و حسینیه‌ها و سقاخانه‌ها و تکیه‌ها را آذینی به حق بی همتا بخشید.

در تهران، دلاور مردی عاشق و هنرمند، با نام «علیرضا قوللر آغا‌سی» هنرمند نقاش و کاشیگر و کاشی نگار، زمینه‌های مساعد رواج نقاشی‌های خیالی شاهنامه و روایات دینی را در کاشی‌بزخانه‌اش به تکیه منوچهرخانی مساعد و آماده و مهیا کرد. هنرمند مردی صاحب ذوق که جلال اندیشه‌های ملی و مذهبی اش را می‌شد در قطعه کاشی‌های منقوش او تمثاش کرد و به تحسین نشست. در کاشی‌بزخانه این بزرگوار هنرمند مردم کوچه و بازار است که حسین، پسر و محمد، شاگرد او، تعلیم ذوق و مهم تر رسم ادائی دین به والا فرهنگ دینی و ملی می‌بینند. مردانی میدان رزمی می‌نهند با همه نشانه‌های قیامی هنری، در عرصه آشتی مردم با میراث گران فرهنگ و هنر سرزمین خویش، آن هم در احیای دگرباره نقاشی خیالی سازی، با احترام به قواعد و اصول دیرپایی نقاش ایرانی؛ یکی «حسین قوللر آغا‌سی» می‌شود شهره به نقاش شاهنامه و دیگری «محمد مدبر» نامور به نقاش عاشورا، نقاش کربلا راستی را کجای تاریخ توان سراغ گرفت که نقاشانی در صمیمی ترین مکان مردمی قهقهه خانه‌های پایتخت، رستم را به ضیافت رنگ و نقش بخوانند و عاشوراییان را با مدد از اخلاصی ستودنی چنان بر پرده و بوم آشکار کنند که کمتر

بیننده ای اشک را و گریه را به یاری نطلبید در همدلی با سرافراز عاشوراییان آزاده خواه؟

این نهضت، اما، با این دو تن راهبر آغاز و تمام نمی‌شود. نهضت آنان رهروانی دارد، پیروانی که تا دراز ایامی راه آنان را پی می‌گیرند، و به دیگر عبارت وامی دارند تاریخ نگارگری ایرانی را که با کمال باور و اطمینان جایگاه اصیل و پرثمرشان را و نقش ماندگارشان را ارج نهاد! آفرین بر این خیل عاشق دل و جادو قلم و سحرآمیز ذوق.

نقاشی قهقهه خانهای، در حقیقت، واکنشی بود به قرن‌های قرن مهجوری نقاشان خیالی ساز از عهد صفوی تا به روزگار پرپایی نهضت راهبران تجدید حیات خیالی سازی توسط آن دو تن نقاش غیور، که باری، عزم جزم کرده بودند در دفاع از تبار غریب و گمنام خویش. هم آنانی که در اوایل حکومت سلاطین صفوی، برای نخست بار، با به تصویر کشیدن مصیبت کربلا بر پرده‌های عریض و طویل و دیوار امامزاده‌ها به مقابله ای سزاوار با نقاشان نامور عصر خویش برخاستند.

افسوس، که بعد از حمله افغانه متاجوز و سقوط سلسله صفویه، هم ایام با از میان رفتون رونق و رواج هنرهای ملی و سنتی، نقاشی خیالی سازی نیز بی پناه و بی یاور از خاطره‌ها رفت!

راست است که به ادوار بعد، به ویژه عصر زندیه، نقاشان مردم کوچه و بازار، بار دیگر در عرصه نقاشی روی کاشی و به نقش و رنگ در آوردن پرده‌های شهره به درویشی در احیای این نقاشی مظلوم و از یاد رفته، ادای دینی جانانه کردند و مهم‌تر، به عصر قاجارها، به آن رواجی دلخواه بخشیدند، اما، تا زمان فراگیر شدن نهضت به ایام بعد از پیروزی انقلاب مشروطیت، همتی والا طلب می‌کرد و غیرتی سزاوار پرپایی نهضت و به راه افتادن قیام. در این نهضت هنری مردمی، جدا از خلاقیت و نثار ذوق نقاشان راهبر، نقش صاحبان قهقهه خانه‌ها، مردم آینه دل کوچه و بازار، دوستداران صافی اندیشه نقاشی خیالی سازی، حاشا که از یادها برود و از خاطره‌ها محظوظ شدند. مردمی که حسین آقا قوللر آغا‌سی را و استاد محمد را در قلب‌هاشان پذیرفته بودند و نقاشی‌هاشان را دوست داشتند و طالب بودند، قهقهه چی‌هایی که یار و یاور آنان بودند.

از طریق نقاشی این بزرگواران نقاش بود که شاهنامه را، دنای توسم را شناختند، رسم را و سهراب را و دیگر یالان خوشنم شاهنامه را ارج گذاشتند، هم آنانی که از طریق تماشای تابلوهای مصیبت کربلا، به ره و راه آزادگان سرفراز عاشورا آشنا شدند و جان و دل و ایمان در گرو تداوم مشی عاشوراییان نهادند.

من اما می‌گذرم از شرح ویژگی‌های نقاشی قهقهه خانه، که چه بسیار در کتاب‌ها و نوشتار خویش به آن پرداخته ام. در این غنیمت فرصت، قصد آن دارم تا به بهانه یاد نهضت نقاشی قهقهه خانه، یادی از رهروان و شاگردان آن دو تن بزرگوار نمایم. هم آنانی که غریبانه در طی سالیان گذشته از دنیا رفتند، چرا که به همه گاه ایام به دنبال فرستی بودم که یادی از آنان کنم، صد البته با دلی آرزو و غمی‌ستنگین در از دست دادن آنان! من سال‌ها با آن مهربانی نقاشان شایسته و لایق زندگی کردم، آنانی که رفیق و مونس من بودند، همراه کتابهای من چه مهربانانه دل سپرده‌ند به نقل خاطره شان، جایی که گر آنان بیوئند و لب و لانی کردنده به فاش گویی رازهای مانده در قفس سینه‌هاشان، بسا این نقاشی همچنان گمنام می‌ماند و با رفتن آنان آخرین خاطره‌ها هم به خاک سرد سپرده می‌شد.

نهضت یاد کنم از حسن اسماعیل زاده، آن شاد نقاش صاحب معرفت، والا نقاشی که نشانی کامل از صفا و مهربانی و وفای نقاشان قهقهه خانه بود. شریف نقاشی که سالیان سال در محضر مدبر تعلیم نقاشی گرفته بود و عمری در راه اعتلای این نقاشی ذوق و عمر مایه گذاشت.

حسن آقا، که با همه رفیق بود، بی هیچ تفاخر و تظاهری در عرصه نقاشی قهقهه خانه خودش یک پا مدبر زنده بود. شیرین نقاشی می‌کرد، مسلط و آگاه به مبانی شاهنامه و روایات مقدس مذهبی. نقاشی‌هایش نمونه ای کامل از قصه‌ها و روایات، بی هیچ کم و کاستی بود. در نقل خاطراتش حرمت استادان و یاران خویش را سخت پاسدار بود و حافظ و نگاهبان.

در مدت زمانی که در فرهنگ‌سرای نیاوران گرد هم جمع شده بودیم، خود شاهد بودم که بر کار همکاران نقاشش نظارتی تمام داشت، همراه با تعصب و غیرت تمام:

- احمد، یال اسب را کامل کن؛ محمد، چهره سهراب را خندان تر کن؛ عباس، سواران ناظر رزم رستم و سهراب، نگاهشان را خیره تر نقاشی کن و...»

بعد از عمری، باغی خردید بود در اطراف فشم. چه ذوقی می‌کرد که عاقبت صاحب باغ هم شده. میوه‌های باغ را در فصل بار دادن درخت‌ها، با حوصله جمع می‌کرد و به این و آن می‌بخشید. باغی که گردو هم داشت، یادش به خیر که فصل گردو دادن تنها درخت گردوی باعث مدام در گوشم زمزمه می‌کرد: «آقا، برایت سهم گردوهایت را چیده‌ام،» آدمی با این صفا و مهربانی، سالیان آخر به دلیل از دست دادن یک چشم نقاشی برایش سخت و گاه ناممکن شده بود، اما مگر به راحتی دست از نقاشی می‌کشید؛ با همان یک چشم قابل دیدن نقاشی می‌کشید، چه زیبا!

همیشه خندان بود. فکر می‌کردی پیرمرد نقاش از کجا که قرن‌ها زندگی خواهد کرد، اما چه حیف که خیلی نایاورانه از دنیا رفت. صبحی، احمد خلیلی زنگ زد: «آقا، می‌دانم دلتگ می‌شوی و آزرسد، اما حسن آقا رفت.» رفت، همین. پای تلفن حیران و نایاور خشکم زده بود! یعنی ما دیگر حسن آقا را نخواهیم داشت؟ یعنی یکی از شانه‌های استوار نقاشی قهوه خانه را به همین راحتی از کف دادیم؟ حیف از نبود آن غیور نقاش خندان. با عباس بلوكی فر هم رفاقتی جانانه داشتم، مردی بود صاحب حافظه ای عجیب و قلمی سحر انگیز؛ عباس آقا که همیشه مدافعان نقاشی بود و در یاد استادان خویش از دل و جان مایه می‌گذاشت، همین بود که همه او را مورخ دنای قیام راهبران خیالی ساز می‌شناختند.

در وقت نقل کردن یک وقت می‌دیدی دقایقی دارد اشعار شاهنامه را از حفظ می‌خواند! روی قصه‌ها تسلط خاصی داشت. از متنوی می‌گفت، از سعدی مثل می‌آورد، از نظامی تجلیل می‌کرد.

قلم نقاشی اش هم خاص خودش بود، گیرا و جذاب. فکرش را بکنید، جوانی در هجدۀ سالگی «جنگ خیر» را کار کند، با عظمتی ستودنی، با هزاران سوار و غوغای نبرد مولا علی (ع) با حریف کافر. خودش می‌گفت متولّ به امیر المؤمنین (ع) شدم. کار مولا (ع) بود نه نقاشی جوان و خام. تابلویی که در موزه سعدآباد است.

اخلاق خاصی داشت، سخت شکننده و حساس بود، با این همه، تمام یاران نقاشش را دوست می‌داشت، روی کارهای آنان حساس بود، و از میان همه آنها «علی لرنی» را چون فرزند خود در حمایت داشت.

آخرین بار که با او مصاحبه کردم، دیدم واپس ایا، این عباس آقا، عباس همیشگی نیست، لاغر و پژمرده. نفس نفس زنان آمد خانه مهندس عقیلی که اجرش ماندگار باد، او که همیشه حامی نقاشان قهوه خانه بوده است و خواهد بود. اقتیله ای برای عباس آقا سالیان سال تدارک دیده بود در خانه اش، با چه احترام و مواختی.

در خانه مهندس عقیلی، آخرین حرفهایش را زد، سخنرانی که هم دلیس بود و هم مالامال از غم و اندوه. از استادش حسین آقا گفت، از عزت و منزلت این نقاشی سخن راند و بعد هم گریست، چه غمگنانه!

عباس آقا را هم از دست دادیم، چه حیف. او تا بود مدافع استادان و یاران معصوم و مظلوم و رنج ایام دیده خودش بودا یادش همیشه ماندگار.

با فتح الله قوللر آغازی، فرزند خوانده حسین قوللر آغازی، در همان سالیان گردهمایی زندگی کردم. فتح الله و صداقت‌هایش، فتح الله و قلم نقاشی سرشار از سادگی و صفائش. هر وقت می‌آمد، خسته بود و پر گلایه-یک بار میان راه به دلیل سرعت موتور سیکلت خسته تراز خودش، گواهی‌نامه‌اش را گرفته بودند و جریمه اش کرده بودند، بی‌آنکه بدانند او فتح الله نقاش است و...».

از او خاطره‌ها دارم، او که نقل‌هایش مدد رسان تأییف کتاب «نقاشی قهوه خانه» شده بود. یاد دارم سالیان پیش وقتی سوار بر مرکب او - «موتور سیکلت فتح الله» - شده بودم، به دلیل شتابی که داشت و گازهای بی دلیلی که به موتور سیکلت خود می‌داد، در پیچی موتور سیکلت نافرمانی کرد و من و او را بر زمین زد. به خیر گذشت. بعد، به موزه رضا عباسی که رسیدیم، مأمور حفاظت از ورود موتور سیکلت او ممانعت می‌کرد. از فتح الله اصرار، از مأمور ایستادگی! سرانجام من پا در میانی کردم که: «این آقا آثارش در این موزه است، دارایی اش هم در این عالم تنها این موتور سیکلت است.» مأمور خجل شد و با عنذرخواهی اجازه داد فتح الله موتور سیکلت را به داخل موزه ببرد.

در آخرین روزهای ماندگاری اش در فرهنگسرای نزدیک نوروز بود که دیدم با چشم پر گریه لب واکرد به گلایه: «چرا دیگر نباید کار کنیم؟ دلمان خوش بود چند اثری از خود به یادگار می‌گذاریم و مواجبی می‌گیریم!» مقابلش سکوت کردم، بعد، بی‌آنکه متوجه شود، روی از او برگرداندم و گریستم!

سالی بعد، به رختخواب درد افتاد، دردی مرموز. چه می‌شد کرد، فتح الله داشت مقدمات سفر ابدی را مهیا می‌کرد. فتح الله هم مرد! واپس ایا، چه مصیبتی. دیگر کسی نبود که مدام با سرفرازی بگوید: بابام حسین آقا چنین می‌گفت و چنان. مرگ فتح الله آغاز برگ ریزان و خزان دیگر نقاشان قهوه خانه انگاری بود.

محمد حمیدی، شاگرد حسین قوللر مشهدی بود و همیشه لبخندی بر لب داشت، با چه صفا و سادگی و مهربی! اغلب از مشهد برای تحويل تابلوهایش به تهران می‌آمد، با دستی بر از سوغاتی برای یاران و همکارانش! زغفران و

احیاء عاشورا

زرشک، نقاشی ماهر بود و خوش سلیقه. در ریزه کاری تابلوهایش سخت و سواس داشت، در رنگ گذاری هم، چقدر از خاطره‌هایش سود جستم. با چه لهجه شیرینی نقل می‌گفت. از قدیم و ندیم همکارانش او را «محمد ببر» عنوان داده بودند، همانی که سخت سبب ساز دلخوری اش می‌شد: «من محمد حمیدی هستم و نه محمد ببر. خدایام را این لقب را حسین آقا استادم به من داد و بعد هم روی ما ماند». در سفری هم به مشهد مقدس، او را دیدار کردم، تازه کار و بارشِ روبه‌راه شده بود، مغازه‌ای در پاسازی، با چه خوشحالی از سوی او.

چیزی که اصلاً در خیال و آندیشه نداشتم خبر مرگ محمد حمیدی بود. وقتی «سوته دلان نقاش» را می‌نوشتم، دست و دلم می‌لرزید که خدایا، چه مرگ و میری افتاده است در قبیله نقاشان خیالی ساز.

حسین همدانی را هم من و هم یاران و همکاران او، احترام ویژه‌ای داشتیم. مردی کم حرف، صادق و خلاق. او سالیان سال با محمد مدبر کار کرده بود. حسین همدانی یک پدیده بود. یک نقاش با ذوق و صاحب رأی و سلیقه. عجب آنکه در سالیانی پیش به دلیل عارضه سکته مغزی، دست راست او فلنج شده بود، اما حیرتا، که بعد از ایامی دست چپ را واداشته بود به نقش آفرینی. تو گویی او سال‌ها با دست چپ نقاشی می‌کرده است. او گرد میدان ایستادگی بود و مقاومت، حسین که با همان دست چپ آثاری خلق کرد ماندگار در عرصه نقاشی خیالی ساز قهقهه خانه.

مدتی هم با او و احمد خلیلی در کانون پژوهش فکری کودکان و نوجوانان همکار بودم، او که مأموریت داشت زندگی امام علی (ع) را به نقش و رنگ درآورد.

خدایا، با چه مصیبتي این اواخر کار می‌کرد، درد قلب، مرگ همسر، همه و همه او را مچاله کرده بود.

حسین همدانی بی تردید از شوالدهای نقاشی قهقهه خانه بود، نقاشی بی جانشین و بی رقیب. وقتی احمد خلیلی خبر مرگ او را داد، سری به افسوس تکان داد: «نقاشی قهقهه خانه دارد بی صاحب می‌شود.» بعد از مرگ عباس، محمد، فتح الله، حسن، حالاً این هم از قبیل مصیبت مرگ حسین آقا همدانی.

گداعلی هم از نقاشان با سابقه نقاشی قهقهه خانه بود. رادرمده قهقهه چی با ذوقی که در سایه رفاقت با حسین قوللر آگاسی و محمد مدبر، در قهقهه خانه اش واقع در شمیران، به نقاشی قهقهه خانه روی آورده بود. یکی، دو باری هم به میان جمع یارانش در فرهنگ‌سرای آمد، اما خلیلی زود خسته شد و منصرف.

گداعلی هم در برگ ریزان نقاشان قهقهه خانه، دار فانی را وداع کرد. افسوس! از میان جمع با صفاتی نقاشی قهقهه خانه مانده بودند برادران حمیدی، محمدرضا و مصطفی و علی لرنی و محمد فراهانی و احمد خلیلی. اعتراف می‌کنم میان جمع نقاشان قهقهه خانه احمد خلیلی را با شخصیت و مراحتش گونه‌ای دیگر می‌شناختم و احترام می‌گذاشتم. اهل کتاب و مطالعه بود، با نظم بود و سخت مقید به رعایت اصول و قواعد نقاشی قهقهه خانه، با اینانی ذوق، یار همه بود و یاور همکاران. با خط خوشی که داشت، اغلب عناوین تابلوها را برای همه می‌نوشت. گاهی حتی در اتمام تابلوی رفیقی که گرفتاری مانع از اتمام آن شده بود، با دست و دلبازی انجام وظیفه می‌کرد. مهربان بود و خوش برخورد. هر روز خاطرات زندگی اش را می‌نوشت، با چه نثر زیبا و ساده‌ای. قانع بود و صبور و بردبار. در رفاقت پایمرد و مقاوم. یک وقت، خلاف مردم همیشگی ام تابلو نوشه بود مرا به شرمساری کشاند: «ما رهرو عاشقانیم و زنده به نثار ذوقش مرا حیران کند، جمله‌ای که زیر تابلو نوشته بود مرا به شرمساری کشاند: «ما رهرو عاشقانیم و زنده به عشقیم، قلمی‌زده ام به یاد دوست یاد - هادی سیف - که ناز هنر مرا کشید و بعد از عمری تنهایی، یکی بود که صدایم کند، خسته نباشی احمد.»

خلیلی با احساس و قدرشناس بود. مدام تلفن می‌کرد از احوال این و آن جویا می‌شد.

آن روز صبح، رضا، پسرش زنگ زد که پدر در بیمارستان کسری بستری شده با خبری هولناک از بیماری خطروناکی.

رفتم بیمارستان، چه آرام خوابیده بود. در آخرین دیدار، نمی‌دانم چرا برای او گریستم، شاید هم به دلیل آگاهی از واقعه دردنگی که در پیش بود.

احمد هم ده روزی بعد، از دنیا رفت.

در یادش مقاله‌ای نوشتیم در «تندیس» با عنوان «اوایلا از کوچ ابدی آن عاشق نقاش مردمی». حیف از احمد نبود که چنین ناپهنه‌گام تنهاییمان گذاشت؟

و حالاً دل خوش دارم به بودن برادران حمیدی، به حضور محمد فراهانی و علی لرنی. برای آن رفتگان از خداوند طلب مغفرت می‌کنم و برای انگشت شمار ماندگان آرزوی سلامتی! و سر آخر بنویسم، به صد افسوس که نقاشی قهقهه خانه غریبانه بریا شد، غریبانه هم با مرگ رهروان و راهبرانش از رونق و رواج افتاد. ای کاش که قدر می‌شناختیم آن عاشق مردان خلاق را، ارج می‌نهادیم نهضتی هنری را که با مدد از مردم جان گرفت و زمانه سهل و آسان این امانت را به تاراج برد.